

«زن و مطالعات خانواده»

سال هجدهم، شماره شصت و پنجم، پاییز ۱۴۰۳

ص ص: ۱۶۹-۱۹۶

تأثیر آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با تبیین نقش میانجی پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی

نازیلا مسعودی

حسین بوداقلی

فرزین مدرس

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۴/۱۲

چکیده

مسئولیت‌پذیری اجتماعی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی است و پیاده‌سازی آن مستلزم درک کامل و به دور از ابهام این واژه است. درک مسئولیت‌پذیری در همه ابعاد اعم از ارتباط با خود، خدا، جهان هستی، دیگران و اتفاقات زندگی منجر به ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه می‌گردد. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با تبیین نقش میانجی پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی انجام گرفت. روش پژوهش آمیخته (کیفی-کمی) و از نوع اکتشافی بود. جامعه آماری در تحلیل محتوا شامل آیات قرآن، احادیث و روایات معصومین (ع)، کتب و مقالات حوزه تربیت اسلامی در مورد آگاهی از خود زنان بود. در روش دلفی، مشارکت‌کنندگان کلیه متخصصان علوم اجتماعی و علوم اسلامی بودند و نمونه‌گیری با روش هدفمند از تعداد ده نفر از متخصصان انجام شد. در بخش تحلیل محتوا، نمونه برابر با جامعه بود. در بعد کمی جامعه آماری کلیه زنان شهر تبریز بود که ۳۸۴ نفر به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ارزش‌های اخلاقی اسلامی و پرسشنامه محقق ساخته آگاهی از خود زنان بود. در بعد کیفی، ابعاد آگاهی از خود زنان شناسایی شد. همچنین تحلیل عامل اکتشافی انجام شد. در نهایت پنج مؤلفه استخراج گردید. نتایج در بعد کمی نشان داد که آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر معنادار دارد. همچنین تأثیر پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی تأثیر معنی‌دار بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارد. نتایج حاصل از آزمون سوبل نشان داد پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش میانجی‌گری در سطح معنی‌دار دارد.

واژگان کلیدی: آگاهی از خود زنان، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی.

دانشجوی دکتری، گروه مدیریت، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

استادیار، گروه مدیریت، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول
Bodaghi@iaut.ac.ir)
 دانشیار، گروه ریاضی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

مقدمه

زن برگرفته از زندگی است و اصطلاح ماده در جهان هستی به زن اختصاص داده شده است. منظور از ماده خاصیت تولید مثل و به وجود آوردن است و این نشان دهنده قدرت خلاقیتی است که خداوند به زن بخشیده است (فرهادی، ۱۴۰۱). با وجود تلاش‌های بسیاری که در جوامع مختلف برای ارتقای جایگاه زن انجام شده است و همچنین کتاب‌های آسمانی که به نقش زن توجه ویژه‌ای داشته‌اند، اما همچنان درک ارزش وجودی زنان در هاله‌ای از ابهام است و حفظ ارزش زن بیشتر نمادی از روشنفکری است و در بسیاری از جوامع عملاً تحقق پیدا نکرده است (یگانه، قیومی، ابرهیم پور، علی شیری و رحیمی، ۱۴۰۰). از جمله حملات به جایگاه و مقام ارزشی زن این است که جای ارزش‌ها و ضدارزش‌ها در جوامع عوض شده است (معینی جزئی و لیبی، ۱۴۰۱). این فرایند، محصول فعالیت شبکه‌های اجتماعی و قدرت‌هایی است که تعاریفی از زیبایی و ارزش‌های کاذب زنان را در جوامع ترویج می‌دهند. این حملات، احساس بی‌ارزشی کاذبی را در زنان ایجاد می‌کنند. و مردان این معیارهای نشأت گرفته از قدرت‌ها را ملاک قرار می‌دهند و آن را ملاکی برای ارزش‌گذاری زنان نموده و با این معیارها توقعات و انتظارات بی‌پایه و اساس را در درون خود شکل می‌دهند (صادقی و عنایت زاده، ۱۴۰۱). این حملات به صورت هدفمند از طریق فیلم‌ها، موسیقی، کتاب‌ها، داستان‌ها و اسطوره‌ها، زنان و مردان جامعه را برنامه نویسی می‌کند و مدیریت کلیه ابعاد وجودی اعم از اعمال، گفتار، افکار، تفکرات، تعقلات، تجسمات، نیات، باورها و احساسات آن‌ها را در دست گرفته و در ضمیر ناخودآگاهی زنان و مردان برای تخریب جایگاه ارزشی زنان فعالیت می‌کنند و جای ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها را تغییر می‌دهد (ایمانی و احمدوند، ۱۴۰۰). دغدغه‌های هر انسانی تعیین کننده جایگاه اوست. زمانی که دغدغه‌های انسان‌ها پیروی کردن از ضدارزش‌هایی باشد که از بیرون به عنوان ارزش به آن‌ها تحمیل می‌شود، سطح شعوری و ادراکی آن‌ها در همان سطح قفل شده و به حقیقت ارزش وجودی خویش پی نخواهند برد (موسوی و حسینی قلعه بهمن، ۱۳۹۹).

از سوی دیگر، خداوند به زنان قدرت خلق عواطف و احساسات و همچنین قدرت تولید مثل داده است، طبیعی است که از آن‌ها مسئولیت بخواهد (حسومی و اختری، ۱۴۰۱). موضوع مسئولیت‌پذیری یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی است. در واقع این مؤلفه است که به زندگی انسان رنگ و بوی الهی و دینی می‌دهد (سبحانی نژاد و نجفی، ۱۳۹۳)، چرا که انسانی که خود را تابع و پیرو هیچ قانون و مذهبی قرار نمی‌دهد و زیر بار مسئولیت نمی‌رود، نمی‌تواند روح زندگی دینی را درک نماید و مسئولیت خواهی با برخورداری از اختیارات رابطه مستقیم دارد (تیموری و میرزاوندی، ۱۳۹۹). موضوع مسئولیت‌پذیری آن قدر اهمیت دارد که خداوند حضرت محمد (ص) را تهدید می‌کند که اگر در انجام

دادن رسالت، کوتاهی کند و چیزی به دروغ به خدا نسبت دهد، با او معامله‌ای سخت می‌کند. اگر پیامبر حتی یک کلمه از پیش خود جعل کند و به ما نسبت دهد با دست توانای خود او را می‌گیریم و رگ حیاتش را قطع می‌کنیم (بشیری و احمدی، ۱۴۰۱). این تهدید برای آن است که همگان بدانند در انجام دادن مسئولیت‌ها، جای هیچ‌گونه خیانتی نیست و همگان در برابر خدا، باید پاسخ گو باشند.

یکی از ابعاد مسئولیت‌پذیری بعد مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ است که طی چند سال اخیر مورد توجه بسیاری قرار گرفته و دستاوردهای مشخصی را کسب کرده است (چافی^۲، ۲۰۱۷). با این حال، در بسیاری از جوامع، درک مسئولیت‌پذیری اجتماعی، همچنان مبهم است و پذیرش آن محدود است (سروانتس-گوزمان^۳، ۲۰۲۲). علاوه بر این مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای هیچ‌یک از محققان معنای یکسانی ندارد (فاطمه، خان، رحمان و پیرز^۴، ۲۰۲۰؛ تاناسی-بوچه و کورتیش-کارستاری^۵، ۲۰۲۱) و مبهم بودن آن، علت اصلی دشواری مفهوم‌سازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی است (وود و گریفیث^۶، ۲۰۱۰). به عبارت دیگر، ابهام نسبت به تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی به علت درک ناقص نسبت به واژه مسئولیت‌پذیری می‌شود (لاتاپی آگودلو، جوهانستودیر و داویدزدوتیر^۷، ۲۰۱۹).

از سوی دیگر، پابندی به مجموعه ارزش‌های اخلاقی به عنوان عامل میانجی در ارتقای مسئولیت‌پذیری نقش بسزایی دارد. ارزش‌های اخلاقی اسلامی نمونه بارزی از الگوهای رفتاری در جامعه است و جامعه‌ای که زیربنای حرکتش ارزش‌های اخلاقی چون صداقت و رازداری و قانون‌مداری و آزادی باشد، در همه ابعاد وجودی به گونه‌ای فعالیت می‌کند که الگوهای رفتاری متناسب با این ارزش‌ها خلق کند (بنی فاطمه و ادهمی، ۱۴۰۱). اهمیت مفهوم ارزش اخلاقی را از توجه به این نکته می‌توان دریافت که نظریه‌های اخلاقی در واقع در صدد ارائه معیارها و ملاک‌هایی برای ارزش‌گذاری رفتارهای انسانند و مکاتب گوناگون اخلاقی از این رهگذر شکل یافته‌اند. به عبارت دیگر، مجموعه‌ای از اعتقادات، باورها و ارزش‌های مشترک بر اندیشه و رفتار اعضای یک جامعه تأثیر می‌گذارد (زارع، کاویانی، بستنی و مارکوئی، ۱۴۰۱). زنانی که فرزندان با زیربنای ارزش‌های اخلاقی پرورش می‌دهند در همه زمینه‌ها برای به اجرا در آوردن این ارزش‌ها اصل فتوا را مد نظر قرار می‌دهند. منظور از فتوا سخنی است که طبق آن نفع خود فرد و طرف مقابل و اصول خداوند در آن رعایت شده باشد و رعایت این ارزش‌های اخلاقی با در نظر گرفتن اصل فتوا منجر به اجرایی شدن مسئولیت‌پذیری اجتماعی در همه ابعاد زیست محیطی و اقتصادی و بشردوستانه و قانونی می‌شود (بنی فاطمه و ابراهیمی، ۱۴۰۰).

۱. social responsibility

۲. Chafee

۳. Cervantes-Guzmán,

۴. Fatma, Khan, Rahman & Pérez

۵. Thanasi-Boçe & Kurtishi-Kastrati

۶. Wood & Griffiths

۷. Latapí Agudelo, Jóhannsdóttir, L., & Davídsdóttir

حضور زنان آگاه در جامعه منجر به تحقق ارزش‌ها، ارتقای تفکرات و تعالی رفتار عمومی جامعه می‌شود (بهرام، ۱۳۹۹). زن به دلیل ماهیت خود در تأثیرگذاری بر جامعه و تربیت فرزندان در ارتقای سطح آگاهی و ادراک خانواده و جامعه نقش بسزایی ایفا می‌کند و مسئولیت خطیری در ارائه رفتار بر اساس این ارزش‌ها دارد (بنی فاطمه و ادهمی، ۱۴۰۱). از جمله ویژگی‌های زن آگاه و به کمال رسیده که در این مقاله به آن پرداخته شده است، زنی است که به درک کاملی از رابطه خود با خود^۱، رابطه خود با خدا^۲، رابطه خود با جهان هستی^۳، رابطه خود با اتفاقات زندگی^۴ و رابطه خود با دیگران^۵ رسیده است. انسان‌ها کلام خود را آگاهانه یا ناآگاهانه انتخاب می‌کنند و این کلام در ضمیر ناخودآگاهی انسان فعالیت می‌کند و بعد از مدتی انتخاب گفتار و اعمال و افکار و در واقع کلیه ابعاد وجودی او بر اساس ضمیر ناخودآگاهی انجام می‌شود. زنی که به حد نهایت، پنج بعد رابطه‌ی ذکر شده رسیده‌اند، آگاهانه حرف می‌زنند، عمل می‌کنند و فکر می‌کنند که این چرخه واقعیت‌ها و نتایج زندگی انسان‌ها را به صورت آگاهانه رقم می‌زند (نیک بخت کشکولی، ۱۳۹۸). زنان آگاه واکنش‌های خود را بر طبق عادت‌ها و آنچه که به عنوان ضدارزش در ضمیر ناخودآگاهی افراد همچون بذری کاشته شده است، انتخاب نمی‌کنند؛ بلکه انتخاب‌های آن‌ها به صورت آگاهانه و با درک بالاترین سطح ارزشی زن صورت می‌گیرد. خلق آگاهانه رفتار جدید با این ادراک و روشن بینی موجب بالاتر رفتن کیفیت زندگی زناشویی و کیفیت تربیت فرزندان می‌شود (بهرام، ۱۳۹۹).

در زمینه بررسی خلاً تحقیقاتی در زمینه بررسی نقش آگاهی زنان از رابطه خود بر مسئولیت‌پذیری می‌توان چنین ابراز نمود که امروزه زنان جامعه بدون درک از مسئولیت‌پذیری در رابطه با خود، خدا، جهان هستی، دیگران و اتفاقات زندگی ناآگاهانه حرف می‌زنند، فکر می‌کنند، عمل می‌کنند و با این چرخه اتفاقات زندگی خود و جامعه را رقم می‌زنند. این اتفاقات منجر به تضاد آن‌ها با خود خدا و جهان هستی و دیگران و اتفاقات زندگی می‌شود و بیماری‌های مطرح شده را برای آنها ایجاد می‌کند. این بیماری‌ها سلامت عقل را از فرد گرفته و او را در گمراهی هر چه بیشتر فرو می‌برد. زنی که مقدر شده خالق صلح و عشق در جهان هستی و بین دیگران باشد، در چرخه تضادها و بیماری‌ها گرفتار می‌شود (اردلان، ۱۴۰۰). در صورتی که زن در همه این ابعاد به درک کاملی رسیده است، نقش خود را با بالاترین سطح کیفیتی ایفا می‌کند و ذهنش در راستای خلق آگاهانه رفتارها بر اساس اصول و ارزش‌های اخلاقی اسلامی فعالیت می‌کند. چنین زنی مظهر زیبایی و صفات خداوند است. امروزه جوامع مختلف با تعصبات تبلیغات منفی و یا حتی با ظاهری روشن‌گرانه ولی به دور از ارزش‌های اخلاقی مقام و جایگاه زن را مورد حمله قرار داده‌اند. با تعریف‌های مختلفی که از زیبایی ارائه می‌دهند، ذهن زنان و مردان و فرزندان را مسموم می‌کنند در صورتی که اگر زنی به درک ارزش وجودی خود برسد، مسئولیت خود را در

۱. your relationship with yourself

۲. your relationship with God

۳. your relationship with the universe

۴. your relationship with life events

۵. your relationship with others

همه ابعاد درک نماید و کلیه ابعاد وجودی او اعم از اعمال، گفتار، افکار، تفکرات، تعقلات، تجسمات، نیت، باورها و احساسات در راستای خلق صلح فعالیت کند؛ بالاترین حد کیفیتی زیبایی را به نمایش می‌گذارد (بنی فاطمه و ابراهیمی، ۱۴۰۰).

با توجه به مباحث تئوریک و تجربیات مشاهده شده، می‌توان نقش آگاهی زنان و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی را در افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی زنان، درک و تبیین کرد؛ اما آیا آگاهی از خود زنان به تنهایی حاصل می‌شود یا اینکه بایستی زمینه‌های ایجاد آن فراهم شود؟ به عبارت دیگر، اگر چه آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌تواند مؤثر واقع شود، اما ابعاد کامل آگاهی از خود زنان کدامند؟ با توجه به اینکه مسائل زنان و کاستی‌ها و بایسته‌های مربوط به آن، از دیرباز جزء مسائل مهم جوامع مختلف، از جمله جامعه ایران بوده‌است. تأثیر پرداختن یا نپرداختن به مسائل زنان، تنها شامل حال مجموعه بانوان که خود حدود نیمی از جمعیت را تشکیل می‌دهند، نخواهد گشت؛ بلکه به صورت مستقیم و غیرمستقیم کل جامعه را متأثر خواهد ساخت؛ زیرا به اشکال مختلف، مردان و فرزندان جامعه با زنان جامعه در ارتباط هستند. از این جهت آگاهی از خود و کمال زنان جامعه در خلق رفتار مسئولانه شهروندان جامعه و ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش بسزایی دارد. از این رو با توجه به سابقه فعالیت پژوهشگران در حوزه مسائل آگاهی از خود زنان و افزایش مسئولیت‌پذیری، پژوهش حاضر در جهت پاسخگویی به این سؤال است نقش آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی چگونه است؟ پایبندی ارزش‌های اخلاقی اسلامی چه تأثیری بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارد؟ نقش میانجی‌گری پایبندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی چگونه است؟

مبانی نظری

مسئولیت‌پذیری اجتماعی به این معناست که فرد به عنوان عضوی از جامعه، مشارکت فعالانه دارد و نسبت به مشکلات و معضلات بی‌تفاوت نبوده و در تغییرات و بهبود شرایط می‌تواند سهمیم باشد. این مشارکت و حضور فعال، از شرکت در پاکسازی محیط زیست تا کمک نقدی یا شرکت در مراسم اجتماعی را در بر می‌گیرد (بی، کوئه، هو، لیو و یو، ۲۰۲۰). ابعاد مهم مسئولیت‌پذیری اجتماعی که به طور جامع تعریف آن را در برمی‌گیرد شامل مسئولیت‌پذیری اخلاقی^۲، قانونی^۳، اقتصادی^۴، بشر دوستانه^۵ و زیست محیطی^۶ است (مایگنان و رالستون^۷، ۲۰۰۲) و تا زمانی که انسان به ادراک واقعی از رابطه خود با این پنج بعد نرسد، مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حال‌های از ابهام باقی خواهد ماند (خوانساری و

۱. Ye, Kueh, Hou, Liu & Yu

۲. moral responsibility

۳. Legal responsibility

۴. Economical responsibility

۵. Philanthropy responsibility

۶. Environmental responsibility

۷. Maignan & Ralston

صادقی، ۱۳۹۸). برای مسئولیت‌پذیری تنها شرکت در فعالیت‌های اجتماعی کافی نیست بلکه باید این مسئولیت به سبک زندگی فرد و بخشی از ارزش‌ها و سیستم اعتقادی وی تبدیل شود تا بتوان گفت این فرد از نظر اجتماعی مسئول است (شارما^۱، ۲۰۱۹).

بحث از جایگاه مسئولیت‌پذیری در عرصه‌های مختلف سبک زندگی اسلامی، از مباحث بسیار ضروری جامعه کنونی ماست (خوانساری و صادقی، ۱۴۰۰)، زیرا زندگی پیچیده انسان امروزی با رشد و پیشرفت تکنولوژی و نیز سهولت دسترسی به انواع اطلاعات مفید و غیر مفید و فروریختن مرزهای اجتماعی، فرهنگی و یا حتی جغرافیایی با چالش‌های فراوانی همچون جهانی شدن و بومی ماندن، بحران جمعیت، بحران سلامتی و تغذیه، دگرگونی‌های فناوری، اثرات فناوری نوین ارتباطی بر مهارت‌های اجتماعی و اخلاقیات، مشکلات خانوادگی و غیره رو به رو است (حسین زاده و طهارتی، ۱۳۹۹). غفلت از مسأله مسئولیت‌پذیری در سبک زندگی می‌تواند خسارت‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره جامعه وارد کند. وقتی افراد نتوانند میان شیوه زندگی خود، باورها و ارزش‌های خویش ارتباط برقرار کنند، بعد از مدتی ممکن است دست از باورها و ارزش‌های خود بشویند و آن‌ها را ناکارآمد تلقی کنند (اردلان، ۱۴۰۰).

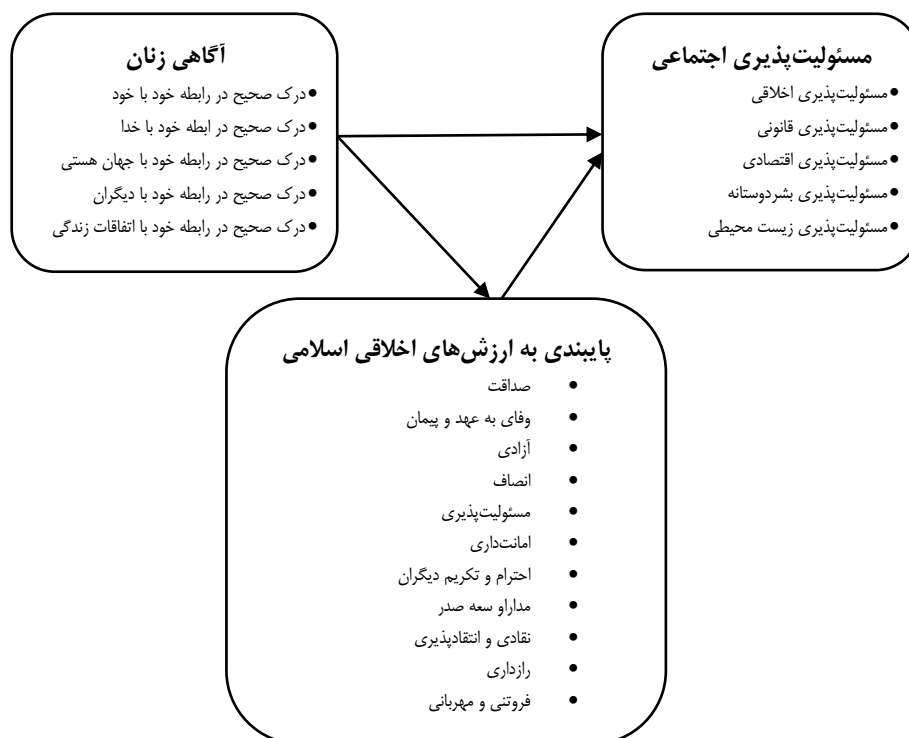
واژه ارزش در فلسفه اخلاق کاربردهای متفاوت دارد. گاهی ارزش در مقابل الزام و ارزش اخلاقی در مقابل الزام اخلاقی به کار می‌رود. الزام اخلاقی در جایی استعمال می‌شود که موضوع احکام اخلاقی افعال و کارها هستند. در الزام اخلاقی به این معنا، معمولاً واژه باید برای بیان حکم اخلاقی به کار رود؛ اما اگر موضوع حکم اخلاقی اشخاص، انگیزه‌ها، نیت‌ها یا منش‌ها باشد، در این صورت سخن از ارزش اخلاقی است (مصباح یزدی، ۱۳۸۰). در این موارد عمدتاً از واژه خوب و بد برای بیان احکام اخلاقی استفاده می‌شود. در این کاربرد احکام ناظر ارزش‌های اخلاقی، فضیلت گفته می‌شود و به احکام الزام اخلاقی، احکام ناظر به فریضه می‌گویند. از طرفی، گاهی معنای وسیع‌تر و عام‌تری از واژه ارزش اراده می‌شود که هم الزامات اخلاقی و هم ارزش‌های اخلاقی و امور ناظر به فضیلت را شامل می‌شود. ارزش‌های اخلاقی در این کاربرد به معنای کلیه اموری است که مطلوبیت اخلاقی دارند چه افعال باشند و چه غیر افعال (مصباح یزدی، ۱۳۸۰). بر اساس هر کدام از کاربردهای ارزش اخلاقی نوع مباحثی که مطرح می‌شود متفاوت است. بر طبق خطبه ۵۳ نهج البلاغه رده‌بندی کامل از ارزش‌های اخلاقی عبارتند از: اصل وفای به عهد و پیمان، اصل فروتنی و مهربانی، اصل آزادی، اصل مسئولیت‌پذیری، اصل انصاف، اصل امانت‌داری، اصل صداقت، اصل احترام و تکریم دیگران، اصل اعتدال، اصل مدارا و سعه صدر، اصل نقادی و انتقادپذیری، اصل قانون‌مداری و اصل رازداری. جامعه‌ای که بر این اصول برنامه ریزی شود در همه ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتقا خواهد داشت (دین پرور، ۱۳۷۹).

با استناد به آیه «ضرب الله مثلاً للذین آمنوا امرأت فرعون» (تحریم) (۶۶)، آیات ۱۰-۱۱) در می‌یابیم که زن توانایی خلق الگوهای رفتاری جدید جهت پیشرفت و یا حتی تضعیف جامعه را دارد.

۱. Sharma

مسائل زنان تنها به مسائل حقوقی، آن هم در قبال مردان محدود نمی‌گردد؛ بلکه زنان باید نقش خود به عنوان عنصری مؤثر در تغییر ارزش‌ها، باورها و اخلاقیات جامعه درک کنند؛ زن نباید فقط موجودی مصرف‌کننده باشد و صرفاً از توان او بهره‌برداری شود، بلکه باید در ایجاد توان جدید برای جامعه، نقش مؤثری داشته باشد، اعم از اینکه این توان، توان روحی یا فکری و یا توان عینی و عملی جامعه باشد (خوانساری و صادقی، ۱۴۰۰).

زن به کمال رسیده و آگاه می‌تواند الگوهای رفتاری کامل‌تری از خود بروز دهد و بدین ترتیب، سرمشقی برای سایر بانوان و حتی مردان باشد؛ چنانکه قرآن مجید، برخی زنان بزرگ تاریخ همچون همسر نوح(ع) و همسر لوط(ع) را مظهر بدی و همسر فرعون را مظهر خوبی، حتی برای مردان، معرفی می‌نماید. همچنین زن آگاه می‌تواند از توانمندی‌های زنانه خود جهت خلق الگوهای رفتاری جدید برای پیشرفت جامعه استفاده کند و حضور فعالی در شکل‌دهی عواطف جامعه داشته باشد. به عبارت بهتر می‌توان چنین گفت که زن به تناسب طبیعت خود، قدرت تأثیرگذاری بر عواطف دیگران و خصوصاً مردان را داراست و بدین ترتیب، می‌تواند تا سطح رهبری عواطف جامعه، مشارکت کند. هر مجموعه‌ای که بتواند عواطف جامعه را تحت تأثیر و هدایت قرار دهد، به همان میزان توانسته‌است تمایلات مردم را تحت تأثیر خود قرار دهد و به این ترتیب، نقش مؤثر و تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت ملت، به خود اختصاص دهد (نیک بخت کشکولی، ۱۳۹۸). طبق بررسی‌های انجام شده از مقالات، قرآن و کتب اسلامی، منظور از زنان آگاه در جامعه زنی است که از رابطه خود با خود، رابطه خود با خدا رابطه خود با دیگران رابطه خود با جهان هستی و رابطه خود با اتفاقات زندگی آگاهی کامل دارد. در واقع زن آگاه به این روابط، با توجه به درک مسئولیت‌های مبتنی بر جنسیت، ماهیت زن بودن و مادر بودنش این مسئولیت‌پذیری را در همه ابعاد مطرح شده فرافکن می‌کند و فرزندان جامعه را بر اساس اصول و ارزش‌های اخلاقی برنامه نویسی می‌کند و اینگونه نقش خود را در ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایفا می‌کند. درک ناقص و ابهام نسبت به هر یک از ابعاد مطرح شده، زنان را در چرخه انواع بیماری‌ها اعم از بیماری اعتیاد، افسردگی، وابستگی، هم‌وابستگی، پوچ بستگی، بیماری جنسی، تنبلی پرخوری بیماری وسواس بیماری تهمت قضاوت و تمسخر و بیماری بی‌شعوری گرفتار می‌کند. زنی که به درک کامل و صحیحی از رابطه خود برسد، قادر خواهد بود به دور از حالات بیمارگونه بر طبق ارزش‌های اخلاقی رفتار کنند در واقع چنین زنی قادر خواهد بود الگوهای رفتاری مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی دین اسلام را به کار گیرد و رفتار آگاهانه‌ای مبتنی بر این ارزش‌ها خلق کند (خوانساری و صادقی، ۱۴۰۰). مبتنی بر مبانی نظری ارائه شده، مدل مفهومی تحقیق به صورت شکل (۱) ترسیم می‌گردد:

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق (نهج البلاغه، مایگنان و راستون، ۲۰۰۲)

پیشینه تحقیق

در رابطه با نقش آگاهی از خود و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در افزایش مسئولیت اجتماعی مطالعاتی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. لطیفی و هاشمی (۱۴۰۰) بر نقش مسئولیت اجتماعی زنان به عنوان یکی از ارکان تحقق تمدن نوین اسلامی تاکید کردند و نشان دادند تحقق تمدن اسلامی مستلزم درک نیازهای فردی و اجتماعی زنان است و زنان اساس جامعه و عامل تعیین کننده در تمدن آن بحساب می‌آیند، چرا که خانواده اساس و منشا

ساخت جامعه ایده‌آل و کانون رشد و آرامش بشری است و تا خانواده مطلوب بنا نشود، نمی‌توان جامعه مطلوب را رقم زد.

یافته‌های مطالعه ناصرزاده و انصاری مقدم (۱۴۰۰) نشان داد که کم‌رنگ شدن ارزش‌های اخلاقی - دینی و عدم پایبندی به آنها در زنان از عوامل اصلی کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاقی در زنان است. بر اساس یافته‌های پژوهش حسینی ایزدی، و کیلی و انصاریان (۱۳۹۷)، مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری را می‌توان تحت چهار عنوان معرفی نمود که عبارت‌اند از اعتقادی، فردی، اجتماعی و در قبال محیط طبیعی. نتایج بررسی بعد اجتماعی مسئولیت‌پذیری بیانگر آن است که انسان موجودی اجتماعی است و زندگی اجتماعی، منشأ حقوق و تکالیف معینی است که انسان با توجه به کرامت و مسئولیت خویش باید آنها را رعایت کند تا زمینه‌ساز تحقق عدالت اجتماعی باشد. سبحانی نژاد و نجفی (۱۳۹۳) نشان دادند که هندسه معرفتی مسئولیت‌پذیری در چهار بعد اعتقادی، فردی، اجتماعی و زیست محیطی قابل تبیین است و عملیاتی ساختن هریک از مسئولیت‌ها، به نحوی در ساختار زندگی به سبک اسلامی مؤثر هستند و حیات طیبه را برای آدمی در مراتب گسترده آن پدید می‌آورند. زولوتوی، اوسالیوان و چن (۲۰۱۹) تأثیر هنجارهای دینی را بر رابطه بین مسئولیت اجتماعی را بررسی کردند. تحلیل‌های مقطعی حاکی از اثر تضعیف‌کننده هنجارهای مذهبی قوی محلی برای شرکت‌هایی که خطر دعوی قضایی افزایش یافته‌اند، تقویت می‌شود. همچنین ارتباط مثبت قوی هنجارهای مذهبی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأیید شد. یافته‌های گریفین و سان^۲ (۲۰۱۸) نشان می‌دهد که زمانی که پایبندی مذهبی زیاد وابستگی مذهبی (نسبت مسیحیان غیر انجیلی به مسیحیان انجیلی) کم است، مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سطح سازمان کاهش می‌یابد.

روش شناسی

تحقیق حاضر از لحاظ روش جزو تحقیقات آمیخته اکتشافی به حساب می‌آید. در بعد کمی جزو تحقیقات پیمایشی با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته و استاندارد است. در بعد کیفی از روش تحلیل محتوا و روش دلفی اقدام به ساخت پرسشنامه آگاهی از خود زنان شد. در رویکرد تحلیل محتوایی جامعه برابر بود با کلیه اسناد و مدارک مربوط به آگاهی از خود زنان که در این رویکرد نمونه برابر جامعه بود و کلیه اسناد مربوط به این حوزه بررسی و تحلیل شد که شامل قرآن، احادیث، کتب، مقالات در حوزه تربیت اسلامی، آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) بود. مشارکت کنندگان در رویکرد کیفی مربوط به روش دلفی برابر با همه متخصصان حوزه رشته‌های علوم اجتماعی و علوم اسلامی بود. عوامل در نظر گرفته شده برای انتخاب این متخصصان شامل مرتبط بودن رشته تحصیلی (علوم اجتماعی و علوم اسلامی) و دارا بودن حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بود. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند

۱. Zolotoy, O'Sullivan & Chen

۲. Griffin & Sun

بود، با توجه به آنکه نمونه‌گیری در ده نفر به حد اشباع رسید ده نفر از صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی و علوم اسلامی نمونه تحقیق حاضر را در این بعد تشکیل می‌دادند. پرسشنامه طراحی شده برای مشارکت‌کنندگان ارسال شد و بعد از اظهارنظر متخصصان درباره گویه‌های پرسشنامه و توجه به پیشنهادها ابراز شده، اصلاحات انجام گرفت. بعد از انجام اصلاحات، پرسشنامه محقق ساخته آگاهی از خود زنان در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفت. جامعه آماری در بخش کمی پژوهش، کلیه زنان شهر تبریز بودند. با توجه به اینکه هیچ اطلاع دقیقی، از فرمول کوکران نامحدود، جهت انتخاب حجم نمونه استفاده شد و تعداد ۳۸۴ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس برای پژوهش انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مسیر به کمک نرم افزار اسمارت پی ال اس بهره گرفته شد. به منظور سنجش نقش میانجی پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از ابزارهایی ذیل استفاده شد:

برای سنجش آگاهی از خود زنان از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پرسشنامه اولیه شامل ۲۰ سؤال بود که بعد از انجام تحلیل عامل تأییدی و اکتشافی ۱۴ سؤال آن مورد استفاده قرار گرفت. این پرسشنامه مشتمل بر پنج بعد شامل آگاهی از رابطه خود با خود (سه سؤال)، رابطه خود با خدا (سه سؤال)، رابطه خود با جهان هستی (سه سؤال)، رابطه خود با دیگران (سه سؤال) و رابطه خود با اتفاقات زندگی (دو سؤال) می‌باشد و شیوه نمره‌گذاری بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) می‌باشد. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه آگاهی زنان ۰/۸۹ بود. روش برآورد روایی به صورت روایی بازین انجام گرفت که مورد تأیید ده تن از متخصصان قرار گرفت.

ب) پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی: برای سنجش مسئولیت‌پذیری اجتماعی از پرسشنامه استاندارد مایگنان و رالستون (۲۰۰۲) حاوی ۳۲ سؤال استفاده شد. این پرسشنامه مشتمل بر پنج بعد، مسئولیت‌پذیری اخلاقی (۷ سؤال)، مسئولیت‌پذیری اقتصادی (۵ سؤال)، مسئولیت‌پذیری قانونی (۶ سؤال)، مسئولیت‌پذیری بشردوستانه (۶ سؤال) و مسئولیت‌پذیری زیست محیطی (۸ سؤال) استفاده شد. شیوه نمره‌گذاری آن به صورت پنج درجه‌ای لیکرت، کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم می‌باشد. در مطالعه یاور (۱۳۹۲) برای به دست آوردن روایی پرسشنامه از نظرات استاد راهنما و چندین تن از دیگر اساتید و متخصصین و کارشناسان استفاده شده‌است و شاخص‌های CVI و CVR محاسبه گردید و روایی آزمون مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه مسئولیت اجتماعی در پژوهش یاور (۱۳۹۲) برای هر یک از ابعاد به ترتیب ۰/۸۵۷، ۰/۸۹۳، ۰/۸۷۵، ۰/۸۴۱، ۰/۷۹۱ محاسبه شد.

ج) پرسشنامه پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی: برای سنجش پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی از پرسشنامه صادقی و باتمانی (۱۳۹۶) مشتمل بر ۲۶ سؤال استفاده شد. این پرسشنامه حاوی یازده بعد به صورت صداقت (۳ سؤال)، وفای به عهد و پیمان (۳ سؤال)، آزادی (۲ سؤال)، انصاف (۳ سؤال)، مسئولیت‌پذیری (۳ سؤال)، امانت‌داری (۲ سؤال)، احترام و تکریم دیگران (۲ سؤال)، مدارا و سعه

صدر (۲ سؤال)، نقادی و انتقادپذیری (۲ سؤال)، رازداری (۲ سؤال) و فروتنی و مهربانی (۲ سؤال) بود. شیوه نمره‌گذاری به صورت پنج درجه‌ای لیکرت از اصلا مهم نیست (=۱) تا بسیار مهم است (=۵) می‌باشد. شیوه نمره‌گذاری به صورت پنج درجه‌ای لیکرت به صورت همیشه (=۵) تا هرگز (=۱) می‌باشد. در پژوهش صادقی و باتمانی (۱۳۹۶) روایی آن به روش روایی صوری مورد تأیید قرار گرفت و برای بررسی پایایی ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از ابعاد محاسبه گردید که برای تمام ابعاد بیش از ۰/۷ بود.

یافته‌ها

رویکرد کیفی پژوهش حاضر شامل ساخت پرسشنامه آگاهی از خود زنان بود. همان‌گونه در بخش روش شناسی به آن اشاره شد از دو رویکرد تحلیل محتوای توصیفی و روش دلفی استفاده شد. بعد از بررسی متون و اسناد موجود در رابطه با آگاهی از خود زنان، پنج نوع آگاهی از خود شناسایی شد. آگاهی در رابطه خود با خود، خود با خدا، خود با اتفاقات زندگی، خود با دیگران و خود با جهان هستی. بعد از استخراج مؤلفه‌های مربوط به هر یک از ابعاد آگاهی از خود زنان، به منظور اطمینان از روایی و تصحیح گویه‌های آن، پرسشنامه اولیه طراحی شده مورد بررسی ده نفر از صاحب‌نظران قرار گرفت و هر کدام از اساتید انتقادات و پیشنهادهای خود را اظهار داشته و بعد از اعمال نظر متخصصان، در مرحله بعد پرسشنامه طراحی شده در فرایند کیفی، در رویکرد کمی مورد استفاده قرار گرفت. گویه‌های استخراج شده به صورت جدول (۱) است.

جدول ۱. گویه‌های استخراج شده پرسشنامه آگاهی از خود زنان در رویکرد کیفی

ردیف	گویه
۱	چه میزان به آینده خودتان امیدوارید.
۲	چه مقدار اعتقاد دارید که با ارتقای شخصیت خودتان می‌توانید موقعیت بهتری کسب کنید.
۳	هنگامی که کاری به شما سپرده می‌شود با کمال میل قبول می‌کنید حتی اگر از توانمندی شما خارج باشد.
۴	تا چه حدی به قوانین الهی اعتقاد دارید.
۵	تا چه حدی موفقیت خود را از الطاف خداوند می‌دانید.
۶	تا چه حدی الطاف الهی شامل حال شماست.
۷	شانس خوبی داشته‌ام که در این جهان هستی متولد شده‌ام.
۸	دیگران هم شانس خوبی داشته‌اند که در این جهان متولد شده‌اند.
۹	فعالتهای من در این جهان به محیط زیست آسیب می‌رساند.

۱۰	فعالتهای من در این جهان به حیوانات آسیب می‌رساند.
۱۱	فعالتهای من در این جهان به نسلهای بعدی آسیب می‌رساند
۱۲	از دیدن دیگران و اطرافیان حال خوبی به من دست می‌دهد.
۱۳	احساس می‌کنم مسئولیت خودم را در قبال دیگران انجام می‌دهم.
۱۴	در برابر جهان هستی و اتفاقات پیش آمده احساس مسئولیت می‌کنم.

برای بررسی روایی ابزار ساخته شده، تحلیل عامل اکتشافی مورد استفاده قرار گرفت که خروجی آن به صورت ذیل می‌باشد:

جدول ۲. آزمون کیزر-میر-اولکین و آزمون بارتلت مربوط به پرسشنامه آگاهی از خود زنان

مقدار آزمون کیزر-میر-اولکین	۰/۸۵۴
آزمون بارتلت-مقدار مجذور کای	۲۰۹۴/۳۰۳
درجه آزادی	۳۰۰
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

براساس نتایج جدول (۲)، مقدار آزمون کیزر-میر-اولکین برابر با ۰/۸۵۴ است؛ لذا می‌توان نتیجه گرفت داده‌های پرسشنامه موردنظر به تعدادی فاکتورهای زیربنایی و بنیادی قابل تقلیل است. همچنین نتیجه آزمون بارتلت به اندازه ۲۰۹۴/۳۰۳ در سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۰۱ نشان می‌دهد که ماتریس همبستگی بین گویه‌ها، ماتریس واحد و همانی نیست؛ یعنی از یک سو بین گویه‌های داخل هر مؤلفه همبستگی بالایی وجود دارد و از طرف دیگر بین گویه‌های یک مؤلفه با گویه‌های عامل دیگر، هیچ‌گونه همبستگی دیده نمی‌شود.

جدول ۳. شناخت سهم مجموعه عامل‌ها در بیان واریانس هر سؤال

ردیف	گویه	اولیه	عامل استخراجی
۱	چه میزان به آینده خودتان امیدوارید.	۱	۰/۷۳۹
۲	تا چه حدی به قوانین الهی اعتقاد دارید.	۱	۰/۷۹۹
۳	شانس خوبی داشتم که در این جهان هستی متولد شده‌ام.	۱	۰/۶۷۵
۴	از دیدن دیگران و اطرافیان حال خوبی به من دست می‌دهد.	۱	۰/۷۰۸
۵	فعالتهای من در این جهان به محیط زیست آسیب می‌رساند	۱	۰/۵۸۱
۶	هنگامیکه کاری به شما سپرده میشود با کمال میل قبول میکنید حتی اگر از توانمندی شما خارج باشد.	۱	۰/۶۲۶
۷	احساس میکنم مسئولیت خودم را در قبال دیگران انجام می‌دهم	۱	۰/۵۲۵

۰/۶۶۰	۱	۸	فعالیت‌های من در این جهان به حیوانات آسیب‌می‌رساند.
۰/۶۴۵	۱	۹	در برابر جهان هستی و اتفاقات پیش آمده احساس مسئولیت می‌کنم.
۰/۵۸۶	۱	۱۰	دیگران هم شانس خوبی داشته‌اند که در این جهان متولد شده‌اند.
۰/۵۳۳	۱	۱۱	تا چه حدی موفقیت خود را از الطاف خداوند میدانید.
۰/۵۵۹	۱	۱۲	فعالیت‌های من در این جهان به نسل‌های بعدی آسیب‌می‌رساند
۰/۵۳۶	۱	۱۳	تا چه حدی الطاف الهی شامل حال شماست.
۰/۶۳۵	۱	۱۴	چه مقدار اعتقاد دارید که با ارتقای شخصیت خودتان می‌توانید موقعیت بهتری کسب کنید.

همانطور که در جدول (۳) مشاهده می‌شود، ستون استخراج شده، بیانگر مقداری از واریانس هر متغیر است. هر چه این مقدار نزدیکتر به یک باشد واریانس بیشتری را تبیین میکند. بر اساس واریانس‌های استخراجی، هر ۱۴ سؤال پرسشنامه دارای واریانس بالایی هستند و هیچ‌کدام از سؤالات حذف نمی‌شوند.

جدول ۴. تعیین سهم هر عامل در تبیین مجموع واریانس‌های تمام سؤالات

عامل	مقدار ویژه اولیه	
	کل	درصد واریانس
۱	۵/۳۱۶	۲۱/۲۶۴
۲	۴/۶۳۹	۱۹/۵۵۶
۳	۲/۴۷۲	۹/۵۵۶
۴	۱/۲۲۱	۴/۸۸۶
۵	۱/۱۷۴	۴/۶۹۷

همان‌گونه که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، پنج عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک هستند؛ بنابراین از ۱۴ سؤال می‌توان ۵ عامل ساخت. سهم هر عامل در تبیین ۱۴ سؤال به صورت نزولی است؛ یعنی فاکتور اول بیشترین سهم و عامل پنجم کمترین سهم را دارا است. در مجموع پنج عامل با مقادیر ویژه بالاتر از یک توانستند ۵۹/۹۵۹۵ درصد از واریانس ۱۴ گویه مربوط به مقیاس پرسشنامه آگاهی از خود زنان را تبیین کنند.

جدول ۵. ماتریس چرخش یافته پرسشنامه آگاهی از خود زنان

سؤال	مؤلفه‌ها			
	رابطه خود با خود	رابطه خود با خدا	رابطه خود با اتفاقات	رابطه خود با جهان هستی
۱	۰/۸۷۶			
۶	۰/۸۴۴			
۱۴	۰/۷۸۲			
۲		۰/۶۹۹		
۱۱		۰/۵۹۴		
۱۳		۰/۵۴۱		

۳		
۱۰	۰/۸۳۷	
۵	۰/۷۲۴	۰/۶۹۲
۸	۰/۵۷۴	
۱۲	۰/۵۲۸	
۴	۰/۷۶۸	
۷	۰/۵۴۹	
۹	۰/۴۹۵	

همانطور که در جدول (۵) مشاهده می‌شود ماتریس چرخش یافته پرسشنامه آگاهی از خود زنان، پنج عامل را نشان می‌دهد، نام مؤلفه‌ها بر اساس ماهیت ماده‌هایی که بیشترین وزن عاملی را دارند انتخاب و تعیین می‌شوند. در این تحقیق نیز با توجه به ماهیت ماده‌ها عوامل آگاهی از ارتباط خود با خود، خود با خدا، خود با اتفاقات، خود با دیگران و خود با جهان هستی نامگذاری شدند و نهایتاً این تحلیل با این پنج عامل انجام شد.

برای تحلیل فرضیه‌های این تحقیق، ابتدا پیش فرض نرمال بودن داده‌ها به کمک بررسی چولگی و کشیدگی بررسی می‌شود. همچنین آمار توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول (۶) ارائه می‌گردد.

جدول ۶. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

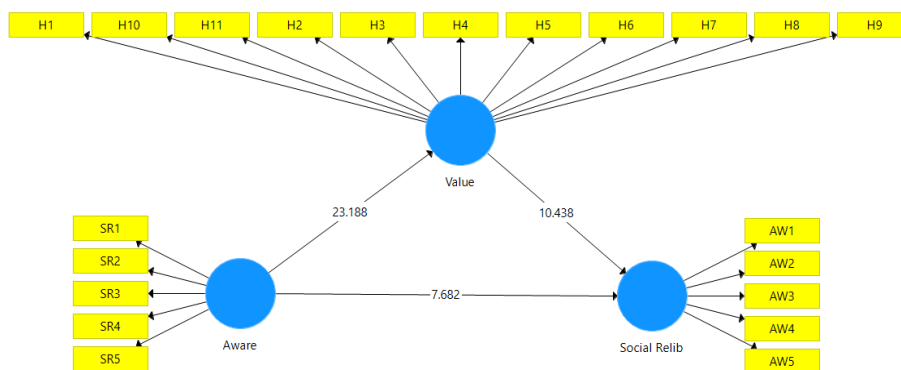
متغیر	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
آگاهی از خود زنان	۱۵	۶۹	۴۲/۳۴	۱۰/۲۵	۰/۷۶۶	۰/۸۹۱
پایبندی به ارزش‌های اخلاقی	۲۹	۱۲۷	۷۸/۷۶	۱۸/۱۹	۰/۹۹۱	۰/۸۸۵
مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۳۵	۱۶۰	۹۷/۵۹	۲۳/۴۱	۱/۲۳۱	۰/۹۸۸

با توجه به اینکه مقدار چولگی و کشیدگی برای متغیرهای تحقیق در بازه $+۲$ و -۲ قرار گرفته است؛ لذا داده‌ها نرمال هستند. جهت ارزیابی مدل پژوهش و تبیین روابط بین متغیرها از مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار Smat PLS استفاده شده است. برای بررسی برازش کلی الگو از طریق معیار GOF که تننهاوس^۱ و همکارانش در سال ۲۰۰۴ عرضه کرده‌اند که از طریق رابطه $GOF = \sqrt{Communalities \times R^2}$ محاسبه می‌گردد. به طوری که Communalities نشانه میانگین مقادیر اشتراکی هر سازه است و R^2 نیز مقدار میانگین مقادیر R^2 سازه‌های درون‌زای الگو است. با استفاده از این معیار، برازش متغیرها و مدل تحقیق بررسی گردید و با توجه به سه مقدار $۰/۲۵$ ، $۰/۰۱$ و

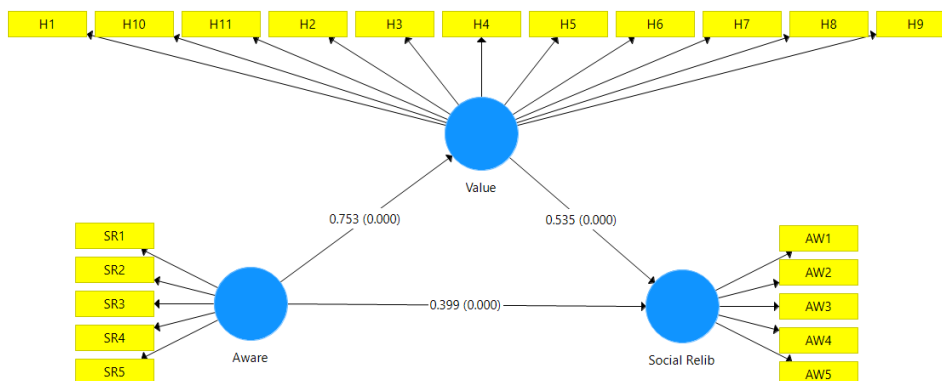
۱. Tenenhaus

۰/۳۶ که به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی شده‌است و حصول مقدار ۰/۴۲۲ برازش مدل کلی به صورت قوی تأیید می‌شود.

برای بررسی تأیید فرضیه‌های پژوهش از فرمان Bootstrapping استفاده شد که خروجی حاصل ضرایب t و ضرایب مسیر در در شکل (۲) و (۳) آمده‌است. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از روش تحلیل مسیر به کمک نرم افزار اسمارت پی ال اس استفاده شد. همچنین برای بررسی نقش میانجی‌گری آزمون سوپل به کار رفت.

شکل ۲. آماره t بین متغیرهای تحقیق

شکل ۳. ضریب مسیر بین متغیرهای تحقیق

وقتی مقادیر t در بازه بیشتر از $+1/96$ و کمتر از $-1/96$ باشند، بیانگر معنادار بودن پارامتر مربوطه در سطح $0/05$ و اگر مقادیر بیش از $2/58$ باشد معنی‌داری در سطح $0/01$ و متعاقباً تأیید فرضیه‌های

پژوهش است. در این بخش ضرایب معناداری و ضرایب استاندارد شده مسیرهای مربوط به فرضیه بررسی می‌شود.

جدول ۷. ضرایب مسیر، آماره t

فرضیه	متغیر	نماد	ضریب مسیر	Sig	آماره t
اول	متغیر پیش بین	Aware	۰/۳۹۹	۰/۰۰۰	۷/۶۸۲
	متغیر وابسته	Social Relib			
دوم	متغیر پیش بین	Aware	۰/۷۵۳	۰/۰۰۰	۲۳/۱۸۸
	متغیر وابسته	Value			
سوم	متغیر پیش بین	Value	۰/۵۳۵	۰/۰۰۰	۱۰/۴۳۸
	متغیر وابسته	Social Relib			

فرضیه اول پژوهش تأثیر آگاهی از خود زنان را بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی آزمون می‌کند. طبق جدول (۷)، آماره t برابر ۷/۶۸۲ در خارج بازه $-۲/۵۸$ تا $+۲/۵۸$ قرار دارد؛ لذا آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر معنی‌داری دارد ($P < ۰/۰۰۱$)؛ در نتیجه فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود. همچنین ضریب مسیر مقدار ۰/۳۹۹ است که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ است؛ لذا سطح معنی‌داری قابل قبولی می‌باشد. فرضیه دوم پژوهش تأثیر آگاهی از خود زنان را بر پایبندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی آزمون می‌کند. طبق جدول (۷)، آماره t برابر ۲۳/۱۸۸ در خارج بازه $-۲/۵۸$ تا $+۲/۵۸$ قرار دارد؛ لذا آگاهی از خود زنان بر پایبندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی تأثیر معنی‌داری دارد ($P < ۰/۰۰۱$)؛ در نتیجه فرضیه دوم تحقیق تأیید می‌شود. همچنین ضریب مسیر مقدار ۰/۷۵۳ است که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ است؛ لذا سطح معنی‌داری قابل قبولی می‌باشد. فرضیه سوم پژوهش تأثیر پایبندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی را بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی آزمون می‌کند. طبق جدول (۷)، آماره t برابر ۱۰/۴۳۸ در خارج بازه $-۲/۵۸$ تا $+۲/۵۸$ قرار دارد؛ لذا پایبندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر معنی‌داری دارد ($P < ۰/۰۰۱$)؛ در نتیجه فرضیه سوم تحقیق تأیید می‌شود. همچنین ضریب مسیر مقدار ۰/۵۳۵ است که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ است؛ لذا سطح معنی‌داری قابل قبولی می‌باشد.

برای تحلیل فرضیه اصلی تحقیق مبنی بر بررسی نقش میانجی‌گری پایبندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نمی‌توان به صورت مستقیم از خروجی‌های حاصل از نرم افزار تحلیل نمود. به عبارت دیگر، زمانی که نتوانیم از دستور بوتسترپینگ به

صورت مستقیم به تحلیل نتایج اثرات غیرمستقیم دست پیدا کنیم، باید از معیارهای دیگر استفاده شود. برای دستیابی به نتایج فرضیه اصلی از آزمون سوبل استفاده شد. این آزمون تأثیرات میانجی‌گری را در رابطه بین دو متغیر دیگر می‌سنجد که با به کار بردن این آزمون در داده‌های با تعداد بیشتر ممکن است. فرمول آزمون سوبل به صورت زیر است و مقدار به دست آمده برای z-value به مانند اعداد معناداری t در سطوح مختلف سنجیده می‌شود.

$$z - value = \frac{a \times b}{\sqrt{(b^2 \times S_a^2) + (a^2 \times S_b^2) + (S_a^2 \times S_b^2)}}$$

صورت کسر به عنوان ضریب مسیر میانجی‌گری (اثر غیرمستقیم) در این فرمول مورد بررسی قرار گرفته‌است. در فرمول فوق داریم:

a: مقدار ضریب مسیر بین متغیر مستقل و میانجی

b: مقدار ضریب مسیر بین متغیر میانجی و وابسته

S_a : خطای استاندارد مربوط به مسیر میان متغیر مستقل و میانجی

S_b : خطای استاندارد مربوط به مسیر میان متغیر میانجی و وابسته.

جدول ۸. نتایج اثرات کلی

معناداری	ضریب t	انحراف استاندارد	ضریب مسیر نمونه	ضریب مسیر (اصلی)	آگاهی از خود ← پابندی به ارزش
۰/۰۰۰	۲۳/۱۸۸	۰/۰۳۲	۰/۷۵۶	۰/۷۵۳	پابندی به ارزش ←
۰/۰۰۰	۱۰/۴۳۸	۰/۰۵۱	۰/۵۳۷	۰/۵۳۵	مسئولیت‌پذیری اجتماعی

با توجه نتایج حاصل برای فرضیه اصلی ضریب مسیر ۰/۴۰۳ و مقدار آماره z، ۲۳/۵۳۱ است؛ لذا پابندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را میانجی‌گری می‌کند. به این دلیل که مقدار z-value خارج محدوده بحرانی عدد معناداری t، یعنی بیش از ۲/۵۸ است، لذا در سطح ۹۹ درصد فرضیه مورد تأیید قرار می‌گیرد. برای اندازه‌گیری شدت اثر میانجی از آماره VAF^1 استفاده می‌شود که در آن $VAF = \frac{a \times b}{(a \times b) + c}$. محدوده مقداری این آماره بین صفر و یک است. مقادیر نزدیک تر به یک نشان از شدت تأثیر بالای متغیر میانجی را دارد. میزان سنجش این آماره به این صورت است که مقدار کمتر از ۰/۲، به منزله نبود شدت اثر میانجی؛ مقدار ۰/۲ تا ۰/۸، دارای

۱. Variance Accounted For

میانجی گری متوسط و مقدار بیشتر از ۰/۸. دارای شدت میانجی گری کامل است. در مورد فرضیه اصلی، این مقدار برابر ۰/۵۰۲ به دست آمد؛ بنابراین پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارای اثر میانجی‌گری متوسط می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهشی حاضر بررسی تأثیر آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی با تبیین نقش میانجی پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی است. بر اساس نتایج به دست آمده، تأثیر آگاهی از خود زنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت. مبتنی بر یافته آستین‌فشان، علی بیگی، کرمی دهکردی و غلامی (۱۳۹۶) آگاهی اجتماعی منجر به ایجاد توانمندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌شود که با یافته پژوهش حاضر همسوست. در تبیین نتایج حاصل از تحقیق می‌توان چنین گفت، با وجود فرهنگ و آموزه‌های غنی اسلام، همچنان ارزش حقیقی زنان و درک آن‌ها از مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حاله‌ای از ابهام است. در جامعه‌ای که زنان آگاه که تمام ابعاد مسئولیت‌پذیری خود را مطابق با دین اسلام درک کرده و به ارزش وجودی خود در بالاترین سطح کیفیتی پی برده‌اند، پرورش یابند، در نهایت مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتقا خواهد یافت. معیار آگاهی از خود زنان دستیابی به پنج بعد مسئولیت‌پذیری اجتماعی مطرح شده است. بحث مسئولیت‌پذیری از جمله مباحثی است که اسلام به آن توجه ویژه‌ای داشته است. با استناد به آیات، روایات و مقالات مبتنی بر سبک زندگی اسلامی، در اسلام، زن و مرد از یک عنصر خلق شده‌اند و از این جهت که قدرت و توانایی زایش و همچنین خلق عواطف و احساسات مختلف به زن داده شده است، مسئولیت‌هایی متناسب با این ویژگی‌ها بر عهده زنان جامعه است. با بررسی اوضاع زنان در جوامع عقب‌مانده و پیشرفته پیش از اسلام، چنین استنباط می‌گردد که در این میان اسلام درصدد تشریح ارزش‌های والای وجود زن بوده است و جایگاه واقعی وی در صحنه اجتماع و سیاست را معرفی کرده است و هویت و ارزش از دست رفته زنان را در طول تاریخ به آن‌ها بازگردانده است و ایشان را به جایگاه مناسب سوق داده است. به بیان دیگر، موجودات جهان به سوی کمالی که برای ایشان در نظر گرفته شده است، در حرکت هستند و همه شرایط و امکانات لازم برای رسیدن به کمال، از سوی خالق دانا برای آن‌ها پیش‌بینی شده است و در اختیارشان قرار گرفته است؛ اما همه آن‌ها جز انسان نه علم به هدف دارند و نه راه را خود انتخاب کرده‌اند، بلکه این خداوند حکیم است که جهان هستی را این‌گونه تنظیم کرده است که هر موجودی به سوی غایت نهایی خود رهسپار باشد و چاره‌ای جز این ندارد، چنان که قرآن کریم می‌فرماید: قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى. «گفت پروردگار ما همان کسی است که به هر موجودی، آنچه را که لازمه آفرینش او بوده، داده است، سپس هدایت کرده است» (طه/۵۰)؛ اما خداوند در کلام نورانی خویش در باب انسان فرموده است: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (المؤمنون/۱۱۵) «آیا پنداشته‌اید که شما را بی‌هوده و

عبث آفریدیم، و اینکه به سوی ما بازگردانده نمی‌شوید؟». در جای دیگر نیز بیان می‌فرماید: اَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (القیامه/۳۶). از این آیه استنباط می‌شود که خداوند کمال قرب و منزلت را برای انسان قائل شده‌است؛ زیرا از او خواسته که مانند موجودی رها و بی‌تکلیف، در پی کارهای بی‌پهوده نباشد، بلکه در خود احساس مسئولیت را پرورش دهد و همواره خود را مسئول بداند. در نتیجه، هرگز خود را به بهایی کمتر از لقای پروردگار و یا بهشت ابدی نفروشد که در غیر این صورت، به یقین از زیانکاران خواهد بود.

از دیگر یافته‌های پژوهش تأیید تأثیر ارزش‌های اخلاقی اسلامی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی زنان بود. مطابق با دیدگاه مصباح یزدی (۱۳۸۰)، ارزش‌ها اموری اعتباری هستند که انسان‌ها هنگام عمل، التزام و پایبندی خود را به آن نشان می‌دهند و بر اساس آن رفتار می‌کنند. ارزش‌ها ممکن است به گونه‌های مختلفی اعتبار شود و با واژگانی مانند باید و نباید، حسن و قبح، درست و نادرست، وظیفه، تکلیف و مسئولیت از آن تعبیر می‌شود. انسان در حریم فردی نیز مستقل و رها از هرگونه باید و نباید نیست. از این نظر، آدمی در تعامل خود نسبت به حفظ حیات، عزت نفس و آزادی خویش مسئولیت دارد. به همین دلیل، خودکشی، خودآزاری و ظلم‌پذیری از رفتارهای غیراخلاقی فرد با خود است. از سوی دیگر، وجود و هستی آدمی از بزرگترین نعمت‌های خداوندی است که وی نسبت به آن مسئولیت‌سنگینی دارد. این مسئولیت یکی از نشانه‌های حق اختیار در انسان است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوعی احساس التزام به عمل یا واکنش فردی در موقعیت‌های گوناگون به دلیل تقید به دیگران است که نتیجه آن، نوعی احساس تعهد و پایبندی به دیگران و تبعیت از قواعد و معیارهای اجتماعی و نیز درک قواعد گروهی است که در ذهن و رفتار فرد شکل می‌گیرد و اثرات آن را به گونه‌ای همه‌جانبه می‌توان در زندگی انسان‌ها و در ابعاد مختلف فکری، اجتماعی، مذهبی، هنری و اخلاقی آن‌ها مشاهده کرد. از مطالب فوق چنان برمی‌آید که انسان به تنهایی توانایی برطرف کردن نیازهای خود را ندارد. او هم در تأمین نیازهای مادی، همچون خوراک، پوشاک، مسکن و غیره نیازمند همکاری با دیگران است و هم در تأمین نیازهای معنوی، مثل دوستی و مهرورزی و مانند آن‌ها به فردی احتیاج دارد که او را دوست بدارد و او نیز آن را دوست داشته باشد. بنابراین، انسان ناگزیر از حیات اجتماعی است و بسیاری از موهبت‌های زندگی خویش را مدیون جامعه می‌داند و او همواره از دیگران خیر و برکت دریافت می‌دارد. در سایه‌ی تعامل با اجتماع از غم و نگرانی آزاردهنده‌تنبهایی رها می‌شود، بر لبانش گل لبخند می‌شکفتد و بر علم، تجربه و آگاهی‌های او افزوده می‌شود و اینگونه است که دست لطف و مهر خداوند را احساس می‌کند، چنان‌که رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «دست خداوند به همراه جماعت است». آثار سودمندی که به برکت پایبندی ارزش‌های اخلاقی اسلامی، نصیب انسان می‌شود، بی‌شک سبب ایجاد حس مسئولیت آدمی در برابر آنان خواهد شد و در این رهگذر، کمترین وظیفه او، بازداشتن خویش از آزار رساندن به دیگران است. بر این اساس، تنها در سایه‌ی احساس مسئولیت در برابر جامعه است که رعایت حقوق دیگران معنا پیدا می‌کند و شومی ظلم و ستم آشکار می‌شود. همچنین تنها به همین سبب است که با

دیدن رنج و گرسنگی و فقر و اندوه در چهره دیگران، روح آدمی آزار می‌بیند و بی‌تفاوتی برای او واژه نامأنوسی می‌شود. این بعد از ابعاد مسئولیت انسان، نسبت به دیگر انسان‌هاست که در زمینه‌های گوناگون اجتماعی مورد بحث قرار می‌گیرد، از مهم‌ترین آن‌ها مسئولیت نسبت به فرستادگان خداوند، یعنی قرآن، رسول‌الله، ائمه و اطاعت از آنان است. دیگر حوزه‌های مسئولیت انسان در رابطه با دیگران، شامل همه روابط خانوادگی و خویشاوندی، همسایگان، طبقات محروم، مؤمنان، قشر جامعه، حکومت و یا حتی بشریت که به صورت گوناگونی چون محبت، رعایت حقوق، اقامه قسط، همکاری و هدایت اعمال می‌گردد. معیار مطلوب بودن پذیرش این مسئولیت، هم‌آهنگی آن با مسئولیت فطری انسان با خداوند است که در لسان شرع و سیره معصومان به عنوان رضای پروردگار مطرح است. هدف از رضای خداوند سعادت انسان و ارتقا در درجات کمالی بی‌نهایت است.

آخرین یافته این تحقیق، بررسی نقش میانجی‌گری پابندی به ارزش‌های اخلاقی اسلامی در رابطه بین آگاهی از خود زنان با مسئولیت‌پذیری اجتماعی بود. خداوند در آیه ۱۹ سوره مبارکه اعراف می‌فرماید: *وَ يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ* (اعراف/۱۹). «و ای آدم. تو و همسرت در آن باغ (بهشت‌گونه) ساکن شو و از (هرگونه و هرچه) هر جا خواستید بخورید، ولی به این درخت نزدیک نشوید که از ستمکاران بر خویش خواهید شد. از جمله مسئولیت‌های انسان در ارتباط با خود، خودشناسی و خداشناسی است. خداوند در قرآن می‌فرماید: *وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ*. «و بسیاری از جن و انس را برای جهنم آفریدیم، چه آنکه آن‌ها را دل‌هایی است بی‌ادراک و معرفت، و دیده‌هایی بی‌نور و بصیرت، و گوش‌هایی ناشنوی حقیقت، آن‌ها مانند چهارپایانند بلکه بسی گمراه‌ترند، آنها همان مردمی هستند که غافل‌اند» (اعراف/۱۷۹). با استناد به این آیه زمانی که انسان از خود غافل می‌شود و به حد اعلی از رابطه خود با خود، خدا، جهان هستی، دیگران و اتفاقات زندگی خویش نمی‌رسد، مقام و جایگاهش از حیوان نیز پست‌تر می‌گردد. خداوند متعال انسان را خلیفه خود بر روی زمین قرار داده‌است و از این رو، به او موهبت وجودی خاصی عنایت فرموده‌است. در وجود انسان استعدادها و قابلیت‌هایی وجود دارد که دیگر موجودات از آن محروم هستند. آدمی می‌تواند با شناخت و عمل درست، مظهر صفات الهی گردد و حقیقتاً خلیفه خدا بر روی زمین باشد. خداوند در این باره می‌فرماید: *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأَنكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ*. «(به یاد آر) وقتی که پروردگارت فرشتگان را فرمود که من در زمین خلیفه‌ای خواهم گماشت، گفتند: آیا کسانی در زمین خواهی گماشت که در آن فساد کنند و خون‌ها بریزند و حال آنکه ما خود تو را تسبیح و تقدیس می‌کنیم؟! خداوند فرمود: من چیزی (از اسرار خلقت بشر) می‌دانم که شما نمی‌دانید» (بقره/۳۰) و همچنین می‌فرماید: *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا*. «ما امانت (تعهد، تکلیف، مسئولیت و ولایت

الهیة) را بر زمین و کوه‌ها عرضه داشتیم آن‌ها از حمل آن سربرداشتند و از آن هراسیدند، اما انسان آنرا بر دوش کشید!، (چرا که) او بسیار ظالم و جاهل بود (قدر این مقام عظیم را نشناخت و به خود ستم کرد)» (الاحزاب/۷۲) حافظ نیز در غزلیات خویش به این آیه اشاره کرده و می‌فرماید:

آسمان بار امانت نتوانست کشیدقرعه کار به نام من دیوانه زدند

از انسان نسبت به برخورداری از توانمندی‌ها و استعدادهایش مسئولیت دارد، حتی با توجه به برخی از آیات می‌توان کانون مسئولیت را متوجه اصلاح و تهذیب فردی دانست. قرآن کریم مسئولیت را ابتدا نسبت به فرد باز می‌گرداند و می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ. «ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید! از خدا پروا کنید؛ و هر کسی باید با تأمل بنگرد که برای فردای خود چه چیزی پیش فرستاده‌است، و از خدا پروا کنید؛ یقیناً خدا به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است» (الحشر/۱۸). يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ. «ای اهل ایمان! مراقب [ایمان و ارزش‌های معنوی] خود باشید؛ اگر شما هدایت یافتید، گمراهی کسی که گمراه شده به شما زبانی نمی‌رساند. بازگشت همه شما به سوی خداست؛ پس شما را از آنچه انجام می‌دادید، آگاه خواهد کرد (المائدة/۱۰۵). آیاتی نیز که بیانگر تکلیف اعمال میان افراد است، بر این مطلب دلالت دارند» (الاسراء/۱۵، لقمان/۳۳ و سبأ/۲۵).

مهم‌ترین مسئولیت انسان که عامل عملیاتی کردن سایر مسئولیت‌ها نیز هست، مسئولیت‌های انسان در برابر خداوند است. چون خلق و امر آدمی و همه هستی از خدای متعال است و او مالک همه چیز است، هر جا حقی و یا در برابر آن مسئولیتی باشد، اصالتاً از آن خداست و هیچ حقی برای کسی به خودی خود ثابت نمی‌شود، مگر اینکه خداوند متعال آن حق را به آن موجود اعطا کرده باشد و هیچ مسئولیتی متوجه کسی نمی‌شود، مگر آن‌که خداوند آنرا از او خواسته‌است؛ لذا خداوند حق تصرف در هر موجودی را خواهد داشت و از آن سو، هیچ موجودی حقی بر خداوند و دیگر موجودات ندارد، چون هیچ‌گونه خالقیت و مالکیت نسبت به آن ندارد. این بدان معناست که معرفت و ایمان به خدا و صفات او و پذیرش نقش او در خلق و امر و اداره نظام هستی، از جمله خود و انسان‌ها و پرستش خاضعانه و خاشعانه وی، فرد را به کمال خود هدایت می‌کند؛ لذا امام سجّاد(ع) می‌فرماید: «إِعْلَمَ رَحِمَكَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْكَ حَقُّوْقًا مُحِيطَةً بِكَ فِي كُلِّ حَرَكَةٍ تَحْرِكُهَا وَ سَكَنَةٍ سَكَنَتْهَا أَوْ حَالٍ حَلَّتْهَا أَوْ مَنْزِلَةٍ نَزَلَتْهَا أَوْ جَارِحَةٍ قَلْبَتَهَا أَوْ آءَالَةٍ تَصَرَّفَتْ فِيهَا فَأَكْبَرَ حَقُّوْقُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَيْكَ مَا أَوْجَبَ عَلَيْكَ لِنَفْسِهِ مِنْ حَقِّهِ الَّذِي هُوَ أَصْلُ الْحَقُّوْقِ؛ بدان که خدای عزوجل را بر تو حقوقی است که در هر جنبشی که از تو سر می‌زند و هر آرامشی که داشته باشی و یا در هر حالی که باشی یا در هر منزلی که فرود آیی یا در هر عضوی که بگردانی یا در هر ابزاری که در آن تصرف کنی، آن حقوق اطراف تو را فرا گرفته‌است. بزرگترین حق خدای تبارک و تعالی همان است که برای خویش بر تو واجب کرده؛ همان حقی که ریشه همه حقوق است» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ ق: ۲۵۵).

خداوند در قرآن بارها از انسان می‌خواهد که به مسئولیت‌هایش در برابر خدا بپردازد و از قوانین الهی که تضمین کننده سعادت آدمی است، اطاعت کند (آل عمران/ ۳۲ و النسا/ ۵۹ و المائد/ ۹۲)؛ زیرا این اطاعات زمینه ساز رسیدن انسان به خداوند است و این امکان را به بشر می‌دهد تا با تخلق به اخلاق الهی و صفات و اسمای خداوندی، خدایی شده و در مقام خلافت الهی قرار گیرد و به کمال مطلق خود برسد و از نقص‌هایی یابد (بقره/ ۳۰). طبق آیات فوق اطاعت از خداوند در پیروی از دین اسلام و اطاعت از پیامبر و اولوالامر معنا و ظهور می‌یابد؛ به عبارت دیگر، اساس مسئولیت‌پذیری آدمی دامنه گسترده آن، مسئولیت در برابر خداوند است؛ زیرا زمینه‌ساز عملیاتی کردن مسئولیت‌های دیگر است و در سبک زندگی سعادتمندانه بیشترین نقش را دارد. از سوی دیگر، بدیهی است که نابودی منابع و آلودن محیط زندگی، از مصداق‌های فساد در زمین هستند. در روایت‌های اسلامی، زمین، منبع خیر و برکت و همچون مادری مهربان دانسته شده که نگهداری سالم آن بر همگان لازم است. رسول خدا (ص) در این باره می‌فرماید: «از زمین محافظت کنید، چراکه زمین اصل و منشاء شماسست» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷: ۹۷). در جای دیگر نیز می‌فرماید: «درخت را جز به هنگام ضرورت قطع مکنید» (کلینی، ۱۳۴۴، ج ۵: ۲۸۰). و در حدیثی از ایشان: «آبیاری درخت، همانند سیراب کردن مؤمن تشنه» دانسته شده است (ر.ک: حر عاملی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۲: ۱۹۸). خداوند متعال در قرآن کریم به این مهم اشاره فرموده است: «هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا...» «او خدایی است که شما را از زمین بیافرید و برای عمارت و آباد ساختن آن برگماشت» (هود/ ۶۱).

از بهترین طرح‌های زیست محیطی اسلام، ایجاد رابطه مسئولانه میان انسان و عوامل طبیعی است. برخی از روایات، تمام افراد جامعه را در برابر طبیعت و حیوانات مسئول دانسته، چنانکه امیرمؤمنان علی (ع) می‌فرماید: «اتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ إِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُ؛ از خدا نسبت به بندگان و شهرهایش پروا کنید؛ زیرا دارای مسئولیت هستید، حتی نسبت به زمین‌ها، حیوانات و خداوند را اطاعت کنید و از نافرمانی او بپرهیزید» (نهج البلاغه/ خ/ ۱۶۶)؛ بنابراین از مجموع آموزه‌های دینی که بر حفظ و مراقبت از طبیعت و منابع طبیعی تأکید شده است، استفاده می‌شود که همه انسان‌ها در برابر طبیعت خداداد مسئول هستند و باید در حفظ آن کوشا باشند. گفتنی است، جاذبه‌های زیبای طبیعت، اعم از جنگل‌ها، دشت‌ها، صحراها، گل‌ها و گیاهان، از عوامل مهم ایجاد آرامش و نشاط در آدمی هستند. از این رو، نابودی غیر منطقی و غیر اصولی این نعمت‌های دلربای خداوندی، به معنای از بین بردن نشاط و امنیت خاطر مردم و گرفتار ساختن آن‌ها به اندوه، ناامیدی و افسردگی خواهد بود.

از نظر آموزه‌های دینی، هر چه انسان آگاه‌تر باشد، مسئول‌تر خواهد بود. معیار واقعی سنجش آگاهان جامعه، ایفای مسئولیتی است که بر دوش آن‌هاست. اسلام، علمی را ارزش‌مند می‌داند که با مسئولیت‌پذیری همراه باشد. اگر اسلام، عالم را بر عابد ترجیح داده به طوری که پیامبر اکرم (ص) عالم را هفتاد درجه برتر از عابد دانسته است. دلیلش آن است که عالم علاوه بر اصلاح خویش، مسئولیت سازندگی

اجتماع را نیز بر دوش می‌کشد. لذا امام رضا(ع) می‌فرماید: متوجه باشید که فقیه کسی است که به مردم خدمت کند و وجودش برای اجتماع سودمند باشد و مردم را از چنگال دشمنان نجات بخشد.

قرآن مجید، آگاهان بی‌مسئولیت را به شدت توبیخ کرده به طوری که عالم بی‌عمل و مسئولیت‌گریز یعنی «بلعم باعورا» را به سگ تشبیه کرده‌است؛ عالمی که به گفته شهید ثانی، دوازده هزار شاگرد، درس او را می‌نوشتند. این دانشمند در جامعه‌ای زندگی می‌کرد که فساد و انحراف و بی‌عدالتی در آن رواج داشت. او با علم به این موضوع در خدمت فراعنه درآمد و در صف مخالفان موسی(ع) قرار گرفت. امام باقر(ع) می‌فرماید: منظور اصلی از تمثیل بالا، بلعم است، ولی این تمثیل، شامل هر مسلمانی نیز می‌شود که تمایلات نفسانی اش را بر هدایت خدا و عمل به مسئولیت، مقدم دارد.

در نهایت می‌توان چنین گفت، بهترین شیوه آموزش مسئولیت‌پذیری به افراد از زمان طفولیت آغاز می‌شود. زنانی که سرمشق خوبی از مسئولیت‌پذیری در نهادهای اجتماعی مانند خانواده یا مدرسه ارائه می‌دهند و جوانان را برای رسیدن به تمامی ابعاد مسئولیت‌پذیری تشویق کنند زمینه مناسبی برای پرورش احساس مسئولیت فراهم می‌آورند. پس زنان آگاه جامعه در اجتماعی شدن طفل و هم‌نوایی عمیق او با هنجارهای اجتماعی جایگاه ویژه‌ای دارند.

در راستای نتایج بدست آمده از تحقیق حاضر، برخی پیشنهادها و راهکارها در جهت ارتقای سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی زنان مبتنی بر افزایش آگاهی از خود و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی-اسلامی می‌توان ارائه داد، عبارتند از: ارتقای میزان مشارکت مدنی شهروندان اعم از زن و مرد؛ افزایش توانمندی زنان جهت شرکت آگاهانه و فعالانه در بطن جامعه اجتماعی؛ برنامه ریزی مناسب جهت ارتقای سطح آگاهی از خود زنان؛ حمایت لازم از صاحب‌نظران و پژوهشگران جهت انجام تحقیقات بیشتر جهت افزایش ابعاد آگاهی از خود زنان از ارتباطات خود با پنج بعد بررسی شده در این تحقیق؛ اصلاح قوانین و ساختارها توسط برنامه‌ریزان اجتماعی با هدف رفع شبهات، ابهامات و نگرش‌های منفی نسبت به فعالیت اجتماعی زنان و ایجاد محیطی مناسب برای رشد و تعالی فردی و اجتماعی؛ تلاش در جهت کاهش تفاوت‌های موجود در کم و کیف مشارکت مدنی زنان از طریق کاهش تبعیض‌های جنسیتی. لازم به یادآوری است که شایسته است در تحقیقات بعدی، عوامل دیگری که می‌تواند بر آگاهی از خود زنان از خود تأثیرگذار باشد، مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد. یکی از این عوامل، بررسی نگرش‌های جامعه نسبت به آگاهی از خود زنان و حضور آنان در عرصه‌های عمومی و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی است و در این رابطه، بررسی میزان نگرش‌ها و باورهای جنسیتی در جامعه و تأثیر آن بر نگرش افراد جامعه اعم از زن و مرد و تحقیق و بررسی موانع، فرصت‌ها و امکانات در دسترس زنان برای حضور در عرصه‌های اجتماعی امری لازم و ضروری تلقی می‌شود.

- Ardalan, M. R.(2019). Relationship between Moral Philosophy and Readiness for Change: Mediating Role of Moral Responsibility. *Ethics in Science and Technology*, 14(1), 43-49
- Astinfeshan, S., Alibaygi, A., Karami Dehkordi, E., & Gholami, M.(2018). The Effect of Social Awareness on Empowerment Level of Rural Women(Zanjanrood District, Zanjan Township). *Quarterly Journal of Woman and Society*, 8(32), 103-124.
- Bahram, F.(2020). Women's social activities from the perspective of jurisprudence and law. *Modern Jurisprudence and Law*, 1(3), 73-89.
- Bani fatemeh, S. M. Navabakhsh, M. & Adhami, A. R.(2022). Examining the Role of culture and social development in Promoting Women's Awareness toward Political Issues. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 14(55), 139-152. doi: 10.30495/jisds.2022.47522.11044
- Bashirimanesh, N., Ghadamyari, N., & Ahmadi, H.(2022). Corporate Social Responsibility And Women On Corporate Boards. *Woman in Development & Politics*, 20(3), 343-363. doi: ۱۰.۲۲۰۵۹/۰۰۰۰۰.۲۰۲۲.۳۳۶۰۲۳.۱۰۰۸۱۳۳
- Cervantes-Guzmán, J. N.(2022). What Determines the Success of a Woman Entrepreneur. *International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility(IJSECSR)*, 7(1), 1-12.
- Chaffee, E. C.(2017). The origins of corporate social responsibility. *University of Cincinnati Law Review*, 85, 347-373.
- Dinparvar, S.J.(2000). *Persian Nahj al-Balagheh*. Tehran: Nahj al-Balagheh Foundation
- Farhadi, K.(2022). *Investigating the promotion of the Iranian Islamic lifestyle model in strengthening the managerial role of women*. The second conference of Iranian Muslim women in the mirror of fifty years of progress model, Ray, <https://civilica.com/doc/1524796>
- Fatma, M., Khan, I., Rahman, Z., & Pérez, A.(2020). The sharing economy: The influence of perceived corporate social responsibility on brand commitment. *Journal of Product & Brand Management*.
- Griffin, P. A., & Sun, E. Y.(2018). Voluntary corporate social responsibility disclosure and religion. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*.
- Hassoumi, T. & Akhtari, S.(2022). *Enhancing women's insight based on the verses of the Quran in order to increase the thought of having children*. The second conference of Iranian Muslim women in the mirror of the fifty-year progress model, Ray.

- Hosseini Izadi, M. Vakili, N. & Ansarian, F.(2017). Examining the social dimension of responsibility from the perspective of Quran and Islam. *Quranic Studies*, 34(9), 279-304.
- Hoseinzadeh Yazdi, M. & Tahari, M.(2019). Social and Ethical Responsibility against Social Determinism. *Ethics in Science and Technology*, 14(1), 5-11
- Imani, A. & Ahmadvand, V.M.(2019). Explaining the place of women in the thought of contemporary Salafī currents. *New Religious Thought*, ۱۷(۶۴), ۱۷۱-۱۹۲.
- Khansari, M. A. & Sadeghi, H.(2019). Moral responsibility towards others from the perspective of Kant's duty-oriented approach. *Akhlaq Scientific-Promotional Quarterly*, 17(41), 127-154.
- Khansari, M. A. & Sadeghi, H.(2018). Feasibility of moral responsibility towards others in moral egoism. *Religious Anthropology*, 42(16), 127-۱۴۲.
- Latapí Agudelo, M. A., Jóhannsdóttir, L., & Davídsdóttir, B.(2019). A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4(1), 1-23.
- Latifi, R. and Hashemi, S. S.(2020). *Social responsibility of women in the formation of modern Islamic civilization*. The 9th International Conference on New Research Achievements in Educational Sciences, Psychology and Social Sciences, Tehran.
- Maignan, I & Ralston, D. R.(2002). Corporate Social Responsibility in Europe and the U.S.: Insights from Businesses' Self-presentations. *Journal of International Business Studies*, Palgrave Macmillan; *Academy of International Business*, 33(3), 497-514.
- Mesbah Yazdi, M. T.(2001). *Moral Philosophy*. International Publishing, ۱۰۰-۱۲۵.
- Moeini Jazani, S., labibi., M. . M., & Ali Mohseni, R.(2022). National media and its impact on women's values and actions in society(case study: women living in three areas of Tehran). *rahpooye Ertebatat -o farhang*, 1(3), 21-32. doi: 10.22034/rec.2022.253272
- Mousavi, S. F. & Hosseini Qala Bahman, S. A.(2019). Analytical and comparative study of the value and position of women in Islam and Hinduism, *Marafet Adyan*, 45(12), 7-24.
- Naserzadeh, L. Ansari Moghadam, M. and Kariminia, M. M.(2020). The effect of women's dominance on their moral skills and responsibility on reducing divorce. New developments in psychology, *Educational Sciences and Education*, 37(4), 136-164.

- Nik Bakht Kashkouli, A.(2018). *Knowledgeable women architects of family and society. The second international conference of psychology, educational sciences and social studies*, Hamadan.
- Sadeghi, A. and Enayatzadeh, M.(2022). Explaining the truth of the position of women in Islam based on the text of religion and Islamic thinkers. *Religion and Law*, 31, 101
- Sadeghi, R. & Batmani, F.(2016). *Investigating the factors affecting adherence to religious and moral values of Kermanshah Technical and Vocational University students*. The 5th National Scientific Research Congress on the Development and Promotion of Educational Sciences and Psychology, Sociology and Social Cultural Sciences of Iran, Tehran.
- Sharma, E.(2019). A review of corporate social responsibility in developed and developing nations. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(4), 712-720.
- Sobhaninejad, M., & Najafi, H.(2014). A Dimension Analysis of Responsibility in Islamic Lifestyle. *Seraje Monir*, 5(16), 151-170. doi: ۱۰.۲۲۰۵۴/۰۰۰۰۰.۲۰۱۴.۱۳۵۷
- Taimuri, Z. & Mirzavandi, J.(2019). The effectiveness of communication skills training on responsibility, social functioning and problem solving in women heads of welfare households in Ahvaz city. *Social Psychology*, ۵۴(۷), ۱۰۳-۱۱۴.
- Thanasi-Boçe, M., & Kurtishi-Kastrati, S.(2021). Social responsibility approach among universities' community. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*.
- Wood, R. T. A., & Griffiths, M. D.(2010). Social responsibility in online gambling: Voluntary limit setting. *World Online Gambling Law Report*, 9(11), 10-11.
- Yavari, M.(2012). *Investigating the impact of social responsibility on organizational commitment*. International Conference on Management and Accounting, Tehran, <https://civilica.com/doc/553909>
- Ye, N., Kueh, T. B., Hou, L., Liu, Y., & Yu, H.(2020). A bibliometric analysis of corporate social responsibility in sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122679.
- Yeganeh, N. Qayyumi, A. A. Ebrahimpour, A. R. Alishiri, b. and Rahimi, A.(2022). Designing a model to explain the position of women in cultural development. *Islamic lifestyle based on health*, 6(1), 249-237.
- Zarea, H., Kaveyani, H., Basti, S., Markoie, S.(2022). Identifying and Prioritizing Effective Factors on Promoting Moral Values(Case Study: Maritime Organizations of the Country). *Journal of Research on*

Management of Teaching in Marine Sciences, 9(3), 222-240. doi:
۱۰.۲۲۰۳۴/۱۱۱۱.۲۰۲۲.۸۱۰۷۹.۱۲۹۰

Zolotoy, L., O'Sullivan, D., & Chen, Y.(2019). Local religious norms, corporate social responsibility, and firm value. *Journal of Banking & Finance*, 100, 218-233

Effect of Women's Self-Awareness on Social Responsibility by Explaining
the Mediating Role of Adherence to Islamic Moral Values

NazilaMasoudi

HoseinBodaghi Khajeh Nobar

FarzinModarres Khiyabani

Abstract

Social responsibility is one of the most important components of the Islamic lifestyle, and its implementation requires a complete understanding of this term. Understanding responsibility in all aspects, including the relationship with oneself, God, the universe, others and life events leads to the promotion of social responsibility in the society. The present study was conducted with the aim of investigating women's self-awareness of social responsibility by explaining the mediating role of adherence to Islamic moral values. The research method was mixed(qualitative-quantitative) and exploratory. The statistical population in the content analysis included verses of the Qur'an, hadiths and traditions of the innocents(PBUH), books and articles in the field of Islamic education about women's self-awareness. In the Delphi method, the participants were all specialists in social sciences and Islamic sciences, and ten specialists were selected using a targeted method. In the content analysis section, the sample was equal to the population. In the quantitative dimension, the statistical population was all the women of Tabriz, 384 of whom were selected by available sampling. The research tools included the questionnaire of social responsibility, Islamic moral values, and the researcher-made questionnaire of women's self-awareness. In the qualitative dimension, the dimensions of women's self-awareness were identified. Also, confirmatory and exploratory factor analysis was performed. Finally, five components were extracted. The results in the quantitative dimension showed that women's self-awareness has a significant effect on social responsibility. Also, the effect of adherence to Islamic moral values has a significant effect on social responsibility. The

results of the Sobel test confirmed the mediating role of adherence to Islamic moral values between women's self-awareness and social responsibility.

Keywords: Women's self-awareness, social responsibility, adherence to Islamic moral values

Department of Management, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Assistant Professor, Department of Management, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Department of Mathematics, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran